

Jerzy Kulesza

Aktualne problemy wymiaru kar dodatkowych utraty praw

Palestra 31/10-11(358-359), 180-196

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

13. Zabójcy seksualni nie różnią się w sposób widoczny swoim zachowaniem się i wyglądem zewnętrznym od innych mężczyzn, co utrudnia ich wykrycie i unieszkodliwienie.

14. Klasyfikacja zabójstw na tle seksualnym natrafia w praktyce na duże trudności, ponieważ sami sprawcy niechętnie ujawniają motyw swojego działania, a organy ścigania i sądy nie wnikają najczęściej w dokładne przeanalizowanie i ustalenie tych motywów, poprzestając na stwierdzeniu, że sprawcy dążyli do zaspokojenia swojego zboczonego popędu płciowego w sposób sprzeczny z prawem.

*

W łącznej dyskusji nad referatami: prof. K. Buchały, docenta G. Rejman i dra J. Leszczyńskiego wzięło udział bardzo liczne grono uczestników sesji.

JERZY KULESZA

AKTUALNE PROBLEMY WYMIARU KAR DODATKOWYCH UTRATY PRAW

Art. 38 k.k. w punktach 1—4 wylicza kary dodatkowe pozbawienia praw i zakazu. Są to następujące kary:

1) pozbawienie praw publicznych; 2) pozbawienie praw rodzicielskich; 3) pozbawienie praw opiekuńczych; 4) zakaz zajmowania określonych stanowisk; 5) zakaz wykonywania określonego zawodu; 6) zakaz prowadzenia określonej działalności; 7) zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych; 8) zakaz prowadzenia innych pojazdów.

Na określenie tych wszystkich kar nauka prawa karnego posługuje się często nazwą „kar dodatkowych utraty praw”,¹ aczkolwiek — ściśle biorąc — „zakaz” i „pozbawienie” nie oznaczają tego samego. Przyjęcie tej jednolitej nazwy uzasadnia jednak istnienie wśród wymienionych kar dodatkowych wielu cech wspólnych dotyczących zarówno strony merytorycznej jak i formalnoprawnej.²

¹ Dla kar dodatkowych wymienionych w art. 38 pkt 1—4 k.k. obowiązujące poprzednio ustawodawstwo karne utworzyło nazwę „kar dodatkowych utraty praw”, posługując się nią wprost w przepisach art. 44, 52, 53 d.k.k. i art. 31 § 1 ustawy z 10.XII.1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz.U. Nr 69, poz. 434). Nazwą „kar dodatkowych utraty praw” w odniesieniu do kar dodatkowych przewidzianych w art. 38 pkt 1—4 k.k. posługują się m.in. W. Świda: *Prawo karne*, Warszawa 1986, s. 302 i n. oraz J. Śliwowski: *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 272 i n.

² O tym, jakie cechy merytoryczne i formalnoprawne zadecydowały o wyodrębnieniu tej grupy kar, zob. J. Kulesza: *Bieg kar dodatkowych wymienionych w art. 38 pkt 1—4 k.k.*, „Nowe Prawo” 1981, nr 5, s. 36.

I

Na pierwszym miejscu w katalogu kar dodatkowych zawartym w art. 38 k.k. wymieniona jest kara pozbawienia praw publicznych. Była ona znana już w odległych czasach historycznych³ i podlegała ciąglej ewolucji. Szeroko stosowano ją na ziemiach Polski w okresie zaborów i po odzyskaniu niepodległości bądź jako karę dodatkową, bądź też jako prawny skutek skazania.⁴

Cechą charakterystyczną pozbawienia skazanego uprawnień publicznych w owym czasie był z reguły automatyzm utraty tych praw. Już sam fakt skazania na określoną karę lub za określone przestępstwo powodował najczęściej z mocy prawa pozbawienie szeregu praw publicznych, będące z reguły skutkiem skazania. Tego rodzaju rozwiązanie legislacyjne było niezadowolające, gdyż pozbawienie praw publicznych w zasadzie pozostawało poza oceną sądu. Dlatego też kodyfikacja karna z 1932 r. odstąpiła od systemu prawnych skutków skazania, i przyjęła system stosowania środków penalnych w postaci kar zasadniczych i kar dodatkowych oraz środków zabezpieczających. Przewidywała ona dwie kary dodatkowe w postaci utraty praw publicznych (art. 44 lit. „a” k.k. z 1932 r., zwanego w dalszym ciągu d.k.k.) oraz utraty obywatelskich praw honorowych (art. 44 lit. „b” d.k.k.), które odpowiadają w swojej treści karze pozbawienia praw publicznych zawartej w art. 39 k.k. z 1969 r.

Na tle owych przeobrażeń ustawodawstwa karnego znamieną jest wypowiedź A. Mogilnickiego o przyszłości kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych: „Z biegiem czasu zakres pozbawienia praw zmniejsza się coraz bardziej, każdy niemal nowy akt ustawodawczy w tym zakresie przynosi coraz większe ograniczenie tego zakresu na korzyść skazanego (...). Z kary w ścisłym znaczeniu tego wyrazu pozbawienie praw zmienia się coraz bardziej w środek zapobiegawczy i aczkolwiek z punktu widzenia techniki ustawodawczej figuruje jeszcze w liczbie kar dodatkowych, to jednak co do treści nabiera coraz bardziej charakteru środka ochrony społeczeństwa przed szkodliwą działalnością jednostek napiętnowanych na polu politycznym i po części społecznym”.⁵

Wizja ewolucji pozbawienia praw publicznych jako środka penalnego przedstawiona przez A. Mogilnickiego nie sprawdziła

³ Analizę historyczną tej kary na tle porównawczym przeprowadził A. Mogilnicki: *Kary dodatkowe*, Warszawa 1907, s. 191 i n.

⁴ Zob. E. Krzysuski: *System prawa karnego ze stanowiska nauki i trzech kodeksów obowiązujących w Polsce — Część ogólna*, Kraków 1921, s. 218—221, 232—236, 243—248.

⁵ A. Mogilnicki: *Zakres pozbawienia praw w nowym kodeksie karnym*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1933, nr 51, s. 805.

się jednak. Kodeks karny z 1969 r. utrzymał karę dodatkową pozbawienia praw publicznych zarówno w formie obligatoryjnej jak i fakultatywnej, a w innych niż karne przepisach prawnych dostrzega się prawne skutki skazania⁶ związane z orzeczeniem kary pozbawienia praw publicznych.⁷

Głosy na temat przesłanek orzekania kary pozbawienia praw publicznych w wersji uchwalonej w 1969 r. były różne. Rozważano potrzebę rozszerzenia podstaw orzekania tej kary,⁸ ale i podnoszono zarazem, że przesłanki obligatoryjnego wymierzania omawianej kary stanowią zbyt szerokie możliwości jej orzekania, oraz krytykowano jej automatyzm.⁹

Dalsze zmiany stanu prawnego przewidziane w ustawach z 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U. Nr 23, poz. 100) oraz o szczególnej odpowiedzialności karnej (Dz.U. Nr 23, poz. 101) znacznie rozszerzyły zakres przesłanek obligatoryjnego orzekania kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych. Z mocy art. 1 pkt 6 ustawy z 10.V.1985 r. gruntownie zmieniona została treść art. 40 §1 k.k., według którego obecnie sąd orzeka pozbawienie praw publicznych w razie skazania za zbrodnię.

Unormowanie to znacznie rozszerzyło krąg przestępstw, za które orzeka się obligatoryjnie karę pozbawienia praw publicznych, gdyż w każdym wypadku skazania za zbrodnię następuje orzeczenie tej kary. Zmiana ta nabiera istotnego znaczenia, tym bardziej że w ostatnich latach dostrzega się wzrost liczby czynów uznanych za zbrodnie [art. 47 § 1 dekretu z dnia 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym — Dz.U. Nr 29, poz. 154; art. 10 ustawy z 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej (...)].¹⁰

Przyjęta obecnie przez ustawodawcę regulacja prawna artykułu 40 § 1 k.k. wzbudza uzasadnione zastrzeżenia nie tylko dla-

⁶ Szerzej o prawnych skutkach skazania piszą: S. Pławski: Zagadnienia kar dodatkowych i skutków skazania, „Nowe Prawo” 1958, nr 1, s. 13–24 oraz J. Waszczyński: Prawne skutki skazania, „Państwo i Prawo” 1968, nr 11, s. 807–818.

⁷ Przykłady tych skutków skazania podają: W. Swida (w:) I. Andrejew, W. Swida, W. Wolter: Kodeks karny z komentarzem, Warszawa 1973, s. 201; J. Kulesza: Treść kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych, „Problemy Praworządności” 1980, nr 6, s. 39–40; tenże: Problemy odbycia kar dodatkowych przewidzianych w art. 38 pkt 1–4 k.k., „Problemy Praworządności” 1981, nr 12, s. 42 i n.

⁸ J. Bafia: Kilka uwag zasadniczych co do sporu o politykę karną, „Państwo i Prawo” 1982, nr 7, s. 107.

⁹ A. Marek: Reforma prawa karnego — Uwagi i postulaty, „Nowe Prawo” 1981, nr 7–8, s. 110; J. Kulesza: Obligatoryjne orzekanie kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych (na podstawie art. 40 § 1 k.k.), „Palestra” 1983, nr 9, s. 49–50; L. Paprzycki: Zakaz działalności zawodowej w kodeksie karnym (Wniośki de lege ferenda), „Nowe Prawo” 1985, nr 3, s. 37.

¹⁰ J. Waszczyński: Ostatnie zmiany w prawie karnym, „Palestra” 1985, nr 10, s. 24.

tego, że zwiększa się krąg czynów, za które następuje orzeczenie tej kary, ale także dlatego, że pogłębia się automatyzm jej stosowania, który upodabnia ją do prawnego skutku skazania. Trafnie zauważył już S. Pławski, że „kara dodatkowa utraty określonych praw traci swe znaczenie kary dodatkowej wówczas, gdy jest karą dodatkową automatyczną. Skoro sąd musi orzec karę dodatkową, to jej celowość wymyka się spod oceny sądu. Sąd staje się narzędziem rejestrującym automatycznie skazanie. W tym wypadku kara dodatkowa staje się materialnie skutkiem skazania”.¹¹

Kara pozbawienia praw publicznych odznacza się tym, że składa się z wielu części składowych, a ustawowe przesłanki wymiaru tej kary nie umożliwiają wybiórczego określenia w orzeczeniu niektórych jej elementów.

Jak wspomniałem, pozbawienie praw publicznych obejmuje dwie różne kary przewidziane w kodeksie karnym z 1932 r. (utrata praw publicznych i utratę obywatelskich praw honorowych), przy czym przyczyną ich połączenia było to, że orzekane były na takich samych zasadach, a w praktyce sądowej wymierzane były z reguły łącznie.¹² Chociaż zgodnie z treścią art. 47 § 1 d.k.k. w wymienionych tam wypadkach należało obligatoryjnie wymierzyć karę utraty praw publicznych i utraty obywatelskich praw honorowych, to jednak na podstawie art. 47 § 2 d.k.k., określającego warunki fakultatywnego orzekania tych kar, była możliwość skazania na karę utraty praw publicznych bez orzekania utraty obywatelskich praw honorowych i — przeciwnie.¹³ Wbrew zapatrywaniu wyrażonemu w uzasadnieniu projektu kodeksu karnego z 1968 r., znaczenie poprzedniego dualistycznego unormowania treści kary pozbawienia praw publicznych było istotne. Utrata bowiem tytułów zaszczytnych, orderów i odznaczeń oraz utrata zdolności do ich uzyskania odznacza się nader represyjnym charakterem i może niweczyć niekiedy najwartościowszy dorobek życia skazanego. Na gruncie art. 47 § 2 d.k.k. — jeśli zostały spełnione przesłanki wymienione w tym przepisie — istniała możliwość wymierzenia jedynie kary utraty praw publicznych bez orzekania kary utraty obywatelskich praw honorowych. Obecne rozwiązanie, w razie istnienia warunków do orzekania fakultatywnej kary pozbawienia praw publicznych, takiej możliwości już nie przewiduje.

¹¹ S. Pławski: op. cit., s. 15. Por. także J. Potępa: W sprawie nowelizacji przepisów k.k. o karach dodatkowych, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 11/1947, s. 35—36. Za ograniczeniem zakresu obligatoryjnego orzekania kary dodatkowej utraty obywatelskich praw honorowych na gruncie d.k.k. był także J. Cagara: O utracie praw słów kilka, „Nowe Prawo” 1959, nr 10, s. 1232.

¹² Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny, Warszawa 1968, s. 109.

¹³ J. Makarewicz: Kodeks karny z komentarzem, Lwów 1938, s. 195.

Istotny problem związany z orzekaniem kary pozbawienia praw publicznych to kwestia konsekwencji wiążących się z wymierzeniem tej kary a występujących pod postacią prawnych skutków skazania. Z wymierzeniem kary pozbawienia praw publicznych związane jest wystąpienie szczególnie szerokiego kręgu prawnych skutków skazania, przy czym są to zawsze skutki obligatoryjne, a dolegliwość z nich wynikająca jest daleko idąca.¹⁴

Rozległa treść kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych w powiązaniu z systemem automatycznych prawnych skutków skazania i obligatoryjnością stosowania tej kary na podstawie art. 40 § 1 k.k. przesądza o daleko idącej represji wynikającej z pozbawienia praw publicznych. Mamy tu do czynienia z podwójnym automatyzmem: orzekania pozbawienia praw publicznych oraz jego następstwa, tj. prawnego skutku skazania. Konieczność zastosowania takiej represji bywa niejednokrotnie uzasadniona, lecz brak możliwości sądu w zakresie indywidualizacji wymiaru może rodzić dla skazanego, a nawet dla jego rodziny, nie zawsze zamierzone oraz — jeśli znacznie utrudniają proces resocjalizacyjny skazanego — szkodliwe skutki.

Dodać należy, że działanie prawnych skutków skazania rozciąga się do chwili zatarcia skazania, a niekiedy — pod postacią społecznego skutku skazania — nawet dłużej, i że utrudniają one lub uniemożliwiają odzyskanie utraconych uprawnień nawet mimo odbycia kary, a często nawet mimo zatarcia skazania.

Inny problem wiążący się z orzekaniem kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych — to kwestia jej wymierzania w stosunku do osoby, która nie ukończyła w chwili wyrokowania lat 18 i w tej dacie niektórych praw nie ma.

W dwu nie opublikowanych — poza wewnętrznym wydawnictwem Sądu Najwyższego — orzeczeniach (z 29.XI.1982 r. III KR 219/72, „Biuletyn SN” 1973, nr 2, poz. 24 oraz z 14.III.1973 r. III KR 103/73, „Biuletyn SN” 1973, nr 9, poz. 150) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że nie jest słuszne orzeczenie kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych w stosunku do sprawcy, który ze względu na wiek praw tych jeszcze nie nabył i który dlatego nie miał możliwości skorzystania z nich. Pozbawienie na mocy wyroku sądowego takiego sprawcy możliwości nabycia praw po wyjściu z zakładu karnego utrudniłoby mu w zasadniczej mierze drogę życiową, a tym samym — resocjalizację.¹⁵ Pogląd ten został w doktrynie zaaprobowany przez G. Rejmana.¹⁶

W wyroku z 10.IV.1982 r. Rw 205/82¹⁷ Sąd Najwyższy wypo-

¹⁴ Zob. przypis 6.

¹⁵ Podaję za G. Rejmana: Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego za rok 1973, część II — Kara, „Nowe Prawo” 1974, nr 11, poz. 1513.

¹⁶ G. Rejman: op. cit., s. 1514.

¹⁷ OSNKW 1982, nr 9, poz. 58.

wiedział następujący pogląd: „Okoliczność, że sprawca, wobec którego orzeczenie kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych jest obligatoryjne (np. na podstawie art. 40 § 1 pkt 3 k.k.), nie ukończył w chwili wyrokowania lat 18 i w związku z tym nie ma niektórych praw określonych w art. 39 k.k., sama przez się nie stoi na przeszkodzie wymierzeniu mu tej kary dodatkowej z tego względu, że orzeczona w stosunku do niego kara pozbawienia wolności rozciąga się na okres, w którym uzyska on te prawa”.

Głosę do tego wyroku napisał J. Waszczyński,¹⁸ który krytycznie ustosunkował się do poglądu Sądu Najwyższego. Zdaniem tego autora orzeczenie kary dodatkowej pozbawienia praw publicznych w stosunku do osoby, która w dacie wyrokowania nie ukończyła lat 18, jest niedopuszczalne z wielu przyczyn. Mianowicie młodocianemu przysługuje w naszym prawie ustabilizowany status, który zachowuje on aż do końca postępowania wykonawczego, a który nie pozwala na modyfikację karę na niekorzyść skazanego jedynie ze względu na upływ czasu.

Przeciwko tezie glosowanego wyroku przemawia także treść art. 45 k.k., według którego orzeczenie o pozbawieniu praw publicznych obowiązuje od uprawomocnienia się wyroku i nie może stać się obowiązującym orzeczenie opiewające na pozbawienie praw, których w chwili uprawomocnienia się wyroku oskarżony nie ma.

W glosowanym wyroku orzeczono w istocie karę na przyszłych prawach skazanego. A w prawie karnym materialnym i procesowym obowiązuje zasada, iż kara obejmuje jedynie te prawa skazanego, którymi dysponuje on w chwili wyrokowania.

II

Kary dodatkowe pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych są w praktyce sądowej stosowane niezwykle rzadko. Ilustrację stanowią dane statystyczne.¹⁹

Rok	1970	1973	1976	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Liczba skazań	126	144	125	138	119	75	61	76	96	109

¹⁸ J. Waszczyński: Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 10.IV.1982 r. *Rw* 205/82, „Państwo i Prawo” 1983, nr 8, s. 146—147.

¹⁹ Dane statystyczne umieszczone w niniejszym opracowaniu zaczerpnąłem z *Roczników Statystycznych 1971—1984*, *Statystyki Sądowej 1971—1984* oraz w *Wydziale Sprawozdawczości i Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości*.

Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny (VI KZP 13/75)²⁰ upatrują w stosowaniu tych kar dodatkowych ważny oręż w umacnianiu ochrony małoletnich przed demoralizującym wpływem rodziców czy opiekunów, którzy wkroczyli na drogę przestępstwa. Z tego wywodzi się brzmienie tezy 14 Wytycznych: „Duże znaczenie w zakresie ograniczenia demoralizacji młodzieży przez sprawców przestępstw przeciwko rodzinie, a także opiece i młodzieży, ma prawidłowe stosowanie kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych”. Decydującym kryterium przy orzekaniu tej kary dodatkowej przez Sąd Najwyższy był wzgląd na zabezpieczenie interesów dziecka w zakresie wychowawczym i pozbawienie sprawcy wpływu na proces wychowania dzieci i młodzieży.

Uchwalenie ramowych wskazań co do zasady stosowania tej kary nie miało — jak obrazują dane statystyczne — większego znaczenia na zmianę częstotliwości jej stosowania. Przeciwnie, w ostatnich latach rysuje się tendencja malejąca liczby orzekanych kar dodatkowych pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych, która, być może, jest przejawem kryzysu tej kary.

Wciąż aktualny staje się problem celowości utrzymania kary pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych w systemie środków penalnych. W literaturze wypowiedziano pogląd głoszący rezygnację z kary dodatkowej utraty praw rodzicielskich lub opiekuńczych.²¹ Zdaniem E. Ziółkowskiej, przy rezygnacji z kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich i opiekuńczych, „powierzone by orzekanie w zakresie sprawowania władzy rodzicielskiej organowi do tego w pełni przystosowanemu i wyspecjalizowanemu, który ma możliwość wnikliwej oceny sytuacji rodzinnej potrzeb dziecka oraz stopnia zagrożenia, jaki przedstawiają przestępni rodzice”.²²

Zapatrobywanie to zasługuje na uwagę, tym bardziej że sprawy o pozbawienie, zawieszenie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej rozstrzygane są przez sądy rodzinne, które są jednostkami wyspecjalizowanymi w rozstrzyganiu wszelkich kwestii w relacji rodzice — dzieci i dysponują fachowym aparatem pomocniczym.

Tendencja spadkowa orzekania kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych może być wyrazem niechęci do orzekania tej kary przez sąd karny, przede wszystkim ze względu na trudności z uzyskaniem w postępowaniu karnym

²⁰ OSNKW 1976, nr 7—8, poz. 86.

²¹ E. Ziółkowska: Kara dodatkowa utraty praw rodzicielskich i opiekuńczych, „Państwo i Prawo” 1967, nr 11, s. 798. Por. J. Sauk: Granice obowiązków i praw rodziców wobec dzieci i społeczeństwa — Studium prawnoporównawcze, Toruń 1967, s. 111.

²² E. Ziółkowska: op. cit., s. 798.

dostatecznych i wyczerpujących informacji o oskarżonym, jego rodzinie, o ich wzajemnych stosunkach oraz o celowości pozbawienia oskarżonego władzy rodzicielskiej. Istotną przeszkodą w orzekaniu kary pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych mogą być też problemy związane z jej wykonaniem, mianowicie związane z trudnościami wyegzekwowania utraty zdolności do posiadania praw rodzicielskich lub opiekuńczych oraz z brakiem harmonii w działaniu sądu karnego i rodzinnego, na które już wskazano w doktrynie.²³

Zagadnienie celowości pozostawienia kary pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych w katalogu środków karnych wymaga dogłębnej analizy i rozważenia, tym bardziej że wiele nowych ustawodawstw karnych nie przewiduje omawianej kary w systemie kar (np. k.k. LRB z 1968 r., k.k. RSFR z 1960 r., k.k. CSRS z 1961 r., k.k. WRL z 1979 r., k.k. RFN z 1971 r. — wielokrotnie nowelizowany, k.k. Austrii z 1974 r.).

III

Kary dodatkowe zakazu zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonego zawodu, zgodnie z pierwotnym brzmieniem art. 42 § 1 k.k. i przez dłuższy czas obowiązującego k.k., były orzekane wyłącznie fakultatywnie — tak samo jak przewidziana w art. 42 § 2 k.k. kara dodatkowa zakazu prowadzenia określonej działalności, zwłaszcza wytwórczej, przetwórczej, handlowej lub usługowej.

Kary zakazu zajmowania określonych stanowisk lub zakazu wykonywania określonego zawodu można było orzec tylko wówczas, gdy sprawca przy popełnieniu przestępstwa nadużył stanowiska lub zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża interesowi społecznemu. Karę zakazu prowadzenia określonej działalności można było orzec w wypadkach przewidzianych w ustawie.

W ostatnich latach jednak nastąpiło zerwanie z fakultatywnym wymierzaniem kar dodatkowych zakazu zajmowania określonych stanowisk, zakazu wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności. Obligatoryjne orzekanie tych kar zostało wprowadzone przez ustawę z 9 października 1982 r. o zmianie ustawy o zwalczaniu spekulacji (Dz.U. Nr 33, poz. 218), która w art. 1 pkt 5 lit. c nowelizuje treść art. 5 ust. 4 ustawy z 25 września 1981 r. o zwalczaniu spekulacji (Dz.U. Nr 24, poz. 124), oznaczonego w obecnej numeracji przepisów ustawy o zwal-

²³ E. Ziółkowska: op. cit., s. 796 i n.; K. Jagielski: *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, „Studia Cywilistyczne”, Kraków 1963, t. 3, s. 156; S. Jędruch: *Od kodeksu do wykonania*, „Gazeta Sądowa” 1971, s. 3 i 6.

czaniu spekulacji jako art. 5 ust. 5 (tekst jednolity: Dz.U. z 1982 r. Nr 36, poz. 243). Nowela ta wprowadziła obligatoryjne orzekanie kar dodatkowych zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, przewidzianych w art. 38 pkt 3 k.k., w razie skazania za przestępstwo określone w art. 221 § 4 lub 223 § 3 k.k. albo przestępstwa określone w art. 1 ust. 5 lub art. 2 ust. 2 ustawy o zwalczaniu spekulacji. W razie zaś skazania za inne wymienione w art. 5 ust. 5 ustawy o zwalczaniu spekulacji przestępstwa istnieje podstawa do fakultatywnego orzeczenia tych kar. Wyjaśnić należy, że art. 5 ust. 4 ustawy z 25.IX.1981 r. o zwalczaniu spekulacji w brzmieniu sprzed nowelizacji przewidywał kolejny wypadek — oczywiście fakultatywnej — dopuszczalności wymierzenia kary dodatkowej zakazu prowadzenia określonej działalności wytwórczej, przetwórczej, handlowej lub usługowej. Przepis ten został w związku z nowelizacją ustawy z 25.IX.1981 r. o zwalczaniu spekulacji gruntownie w sposób wyżej opisany zmieniony i przybrał numerację art. 5 ust. 5.

Artykuł 1 pkt 7 ustawy z 10.V.1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U. Nr 23, poz. 100) zamiast dotychczasowej fakultatywności wprowadził obligatoryjność orzekania kar zakazu zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonego zawodu, jeżeli sprawca przy popełnieniu przestępstwa nadużył stanowiska lub zawodu albo okazał, że dalsze zajmowanie przez niego stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża interesowi społecznemu.

Obligatoryjny zakaz zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonego zawodu wprowadza także art. 4 ustawy z 10.V.1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej (Dz.U. Nr 23, poz. 101) w razie skazania za przestępstwo z art. 10 tej ustawy, tj. zagarnięcie pracownicze mienia przewoźnika oraz za przestępstwo określone w art. 239 lub 240 k.k.

Unormowanie obligatoryjnego orzekania kar dodatkowych zakazu zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonego zawodu zawarte w art. 5 ust. 5 ustawy z 25.IX.1981 r. o zwalczaniu spekulacji (Dz.U. z 1982 r. Nr 36, poz. 243) oraz art. 4 ustawy z 10.V.1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej (...) wzbudza istotne zastrzeżenie. Jeżeli znowelizowany art. 42 § 1 k.k. przewiduje obligatoryjnie orzekanie kar dodatkowych zakazu zajmowania określonych stanowisk lub zakazu wykonywania określonego zawodu, to w jakim celu wprowadzono w wymienionych ustawach karnych obligatoryjne stosowanie tych kar w odniesieniu do niektórych przestępstw? Jest to regulacja prawna zbędna, gdyż dopuszczalne jest orzeczenie — przy zachowaniu przesłanek z art. 42 § 1 k.k. — dotyczące wyłącznie stanowiska lub zawodu pozostającego w związku z czynem zabronionym,

a nie każdego stanowiska lub zawodu ujawnionego przy okazji czynu zabronionego.

Ukształtowanie kar dodatkowych zakazu zajmowania określonych stanowisk oraz wykonywania określonego zawodu, a w pewnym stopniu także kary zakazu prowadzenia określonej działalności, jako kar dodatkowych obligatoryjnych — należy ocenić jednoznacznie negatywnie. Jest to unormowanie prawne całkowicie sprzeczne z tendencjami nowoczesnego prawa karnego.

W rezolucji III Sekcji VII Kongresu Międzynarodowego Zrzeszenia Prawa Karnego (AIDP) przyjęto, że „skazanie za przestępstwo nie może stanowić przyczyny automatycznego rozwiązania umowy prawa cywilnego, a zwłaszcza umowy o pracę. Prawo do pracy jest podstawowym prawem człowieka i skazanie za przestępstwo nie może samo przez się pozbawiać człowieka tego prawa”²⁴

Automatyzm stosowania kar dodatkowych zakazu wykonywania zawodu lub prowadzenia działalności został prawie jednogłośnie uznany za szkodliwy przez VII Międzynarodowy Kongres Obrony Społecznej, który się odbył w dniach 19—24.IX.1966 r. w Lecce.²⁵

Zachowanie daleko posuniętego umiaru w orzekaniu tych kar należy uzasadniać także tym, że stosowanie ich bez jednoczesnego umożliwienia podjęcia innej pracy może przekształcić się w środek kryminogenny, ponieważ przestępstwo stanie się wówczas jedyną możliwością zdobycia środków do życia.²⁶

IV

Ustawa z 10.V.1982 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U. Nr 23, poz. 100) wprowadziła obok istniejącej kary dodatkowej zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych nową karę dodatkową, mianowicie zakaz prowadzenia innych pojazdów (niż pojazdy mechaniczne). Jest to więc w istocie kara zakazu prowadzenia pojazdów niemechanicznych. Została ona wymieniona w katalogu kar dodatkowych (art. 33 pkt 4 k.k.) obok kary dodatkowej zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych dla-

²⁴ Le VII Congrès International de Droit Pénal, „Revue International de Droit Pénal” 1958, nr 1—2, s. 238.

²⁵ M. Ancel: Rapport de synthèse présenté au VII Congrès International de Défense Sociale (Lecce, 19—24 septembre 1966), „Revue de Science criminelle et de Droit pénal comparé” 1967, nr 1, s. 248.

²⁶ R. Gassin: Compte rendu des travaux du VII Congrès International de Défense Sociale (Lecce, 19—28 septembre 1966), „Revue de Science criminelle et de Droit pénal comparé” 1967 nr 1, s. 257. Por. też M. Szerer, S. Pławski: Les conséquences légales administratives et sociales de la condamnation pénale, „Revue Internationale de Droit Pénal” 1956, nr 3 i 4, s. 352 i n.

tego, że obie te kary spełniają taką samą funkcję w systemie środków penalnych i takie same są przesłanki ich orzekania.

Za tym, że zakaz prowadzenia innych pojazdów jest odrębną karą dodatkową,²⁷ przemawia umieszczenie jej w katalogu kar dodatkowych oraz zasadnicza z reguły odmienność rodzaju, rangi i umiejętności odnoszących się do uprawnień upoważniających do prowadzenia pojazdów mechanicznych i niemechanicznych. Ustawodawca, tworząc katalog kar dodatkowych, posłużył się tego rodzaju techniką legislacyjną, że kary o zbliżonym charakterze i takich samych przesłankach orzekania wymienił łącznie (art. 38 pkt 2, 3 i 4).

Przesłanki orzekania kar dodatkowych zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych jak i zakazu prowadzenia innych pojazdów przewidziane w art. 43 § 1 k.k. są identyczne. Kary te można orzec w razie skazania osoby prowadzącej pojazd mechaniczny lub inny pojazd za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym.

Powstaje jednak zasadniczej natury następujące pytanie: czy w razie powstania przesłanek z art. 43 § 1 k.k. istnieje możliwość orzeczenia obydwóch tych kar dodatkowych, chociaż przestępstwo zostało popełnione w związku z prowadzeniem pojazdu tylko jednego rodzaju (mechanicznego albo innego pojazdu), czy też dopuszczalne jest orzeczenie kary dodatkowej zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych tylko w razie skazania w warunkach art. 43 § 1 k.k. sprawcy prowadzącego pojazd mechaniczny, a orzeczenie kary dodatkowej zakazu prowadzenia innych pojazdów wyłącznie w razie skazania sprawcy prowadzącego inny pojazd niż pojazd mechaniczny?

Brzmienie art. 43 § 1 k.k. zdaje się wskazywać na trafność stwierdzenia, że skazanie sprawcy w warunkach art. 43 § 1 k.k.

— bez względu na to, jaki prowadził pojazd (mechaniczny lub niemechaniczny) — stwarza możliwość orzeczenia jednej lub obydwóch omawianych kar łącznie. Za tezę tą przemawiają argumenty wykładni językowej, dwukrotnie mianowicie użycie w treści art. 43 § 1 k.k. spójnika „lub”: raz między określeniem pojazdów, które sprawca prowadzi, a drugi raz przy określeniu pojazdów, których zakazy mają dotyczyć.²⁸

Przeciwko zaś przytoczonej interpretacji przemawiają względy natury celowościowej i funkcjonalnej. Uprawnienie do prowadzenia pojazdów jest wszak podmiotowym prawem mającym istotne znaczenie w życiu współczesnego człowieka, dlatego też

²⁷ Pogląd, że kara dodatkowa zakazu prowadzenia innych pojazdów nie jest odrębną karą dodatkową, wypowiedział R. Stefański: Kara dodatkowa zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych na tle noweli do kodeksu karnego i kodeksu wykroczeń, „Nowe Prawo” 1985, nr 11—12, s. 56.

²⁸ Por. R. Stefański: op. cit., s. 59.

musi budzić sprzeciw stworzenie zbyt szerokich możliwości pozabawienia lub ograniczenia tego uprawnienia. Mogą one bowiem prowadzić do zbędnego, a nawet niesłusznego orzekania kar zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów i naruszenia przez to podstawowych uprawnień obywatelskich. Obecny bowiem stan prawny stwarza podstawę do orzekania zakazu prowadzenia najbardziej skomplikowanych pojazdów mechanicznych w sytuacji, gdy sprawca pojazdu tego nie prowadził, prowadził natomiast w czasie zdarzenia przestępnego inny pojazd nie wymagający specjalnych umiejętności, a nawet prosty pojazd niemechaniczny. Przykładowo można orzec zakaz prowadzenia samolotu w stosunku do pilota lub nawigatora, który spowodował wypadek drogowy kierując rowerem.

Wątpliwości co do zakresu przesłanek stosowania kar dodatkowych zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych i innych pojazdów jeszcze ostrzej występują w wypadkach obligatoryjnego orzekania tych kar na podstawie art. 43 § 2 k.k. Praktyka sądowa bowiem idzie, jak dotychczas, w kierunku lawinowego orzekania zakazu prowadzenia wszystkich pojazdów mechanicznych i niemechanicznych oraz wszystkich stref ruchu w razie skazania za przestępstwo w warunkach art. 43 § 2 k.k. osoby prowadzącej pojazd mechaniczny.

Problem ten dostrzegł już A. Marek, który proponował uściślenie przepisów dotyczących kary dodatkowej zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych w taki sposób, żeby sąd był obowiązany określić, jakich kategorii pojazdów zakaz dotyczy.²⁹

Judykatura spotka się zapewne ze znacznymi trudnościami w zakresie prawidłowego stosowania kar dodatkowych przewidzianych w art. 38 pkt 4 k.k. A jest to problem dużej wagi. Wydaje się, że wraz z nowelizacją art. 38 pkt 4 k.k. i art. 43 k.k. celowe jest również uaktualnienie i zmodyfikowanie tezy 25 uchwały Pełnego Składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z 28 lutego 1975 r. V KZP 2/74 — Wytoczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawach o przestępstwa drogowe,³⁰ dotyczącej zasad stosowania kary dodatkowej zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych co do rodzaju pojazdów oraz stref ruchu, których zakaz ma dotyczyć.

V.

Problematyka ustawowego wymiaru kar dodatkowych utraty praw nasuwa także kilka refleksji. Zgodnie z treścią art. 44 § 1 k.k., kary dodatkowe wymienione w art. 38 pkt 1—4 wymierza się w latach na czas oznaczony od roku do 10 lat. Obok kary

²⁹ A. Marek: *op. cit.*, s. 110—111.

³⁰ OSNKW 1975, nr 3—4, poz. 33.

śmierci sąd nie orzeka w myśl art. 44 § 2 k.k. grzywny ani kar dodatkowych wymienionych w art. 38 pkt 2—4, natomiast pozbawienia praw publicznych orzeka na zawsze.

Organizacja Narodów Zjednoczonych od dawna zajmuje się działalnością zmierzającą do zniesienia lub ograniczenia stosowania kary śmierci³¹ i innych skutków z nią związanych. W dokumentach ONZ podniesiono, że sytuacja skazanego na karę śmierci pozbawionego jednocześnie praw publicznych przypomina znaną dawnemu prawu polskiemu śmierć cywilną. Postuluje się, by obok kary śmierci jako sankcji ostatecznej nie orzekać żadnych kar dodatkowych.³²

Nasuwa się pytanie: czy model orzekania kar dodatkowych utraty praw na czas określony należy uznać za właściwy, czy też model ten rodzi uwagi krytyczne?

Ustalenie granic orzekania kar dodatkowych utraty praw na czas od jednego roku do lat 10 nasuwa istotne zastrzeżenia co do wyznaczenia dolnego ustawowego zagrożenia tymi karami na okres co najmniej jednego roku. Nie budzi natomiast — moim zdaniem — zastrzeżeń unormowanie ustalające górną granicę zagrożenia w wysokości lat 10.

Dawny kodeks karny w art. 52 § 3 zdanie pierwsze przewidywał orzekanie kar dodatkowych utraty praw na czas od 2 do 10 lat. Obniżenie dolnego progu ich orzekania z dwu do jednego roku i tak już w sposób istotny zmniejsza dotkliwość tych kar. Wydaje się jednak, że dolna granica niektórych kar dodatkowych utraty praw, a mianowicie zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu, prowadzenia określonej działalności, zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych i innych pojazdów, jest zbyt wysoka. Ustalenie jej na okres o wiele krótszy, np. 3 miesiące,³³ przyczyniłoby się niewątpliwie do uelastycznienia i bardziej racjonalnego stosowania tych kar.

Za obniżeniem dolnej granicy wymierzania niektórych wymienionych już kar dodatkowych przemawia nadto ten argument, że w okresie ich trwania skazany nie ma możliwości zwiększania praktycznych kwalifikacji oraz umiejętności, których zakaz dotyczy. Skazani często zmniejszają umiejętności fachowe czy to w zakresie świadczonej dotychczas pracy na danym stanowisku, w określonych zawodach lub działalnościach, czy też w zakresie prowadze-

³¹ J. Kubiak: Działalność ONZ na rzecz zniesienia lub ograniczenia stosowania kary śmierci i odniesienia do praktyki w Polsce, „Palestra” 1981, nr 7—9, s. 38—52.

³² A. Grześkowiak: Kara śmierci w polskim prawie karnym, Toruń 1978, s. 206—207.

³³ L. Paprzycki (op. cit., s. 34—35) wyraził pogląd, że kary dodatkowe przewidziane w art. 38 pkt 3 k.k. należałoby orzekać w rozmiarze od 3 miesięcy do 5 lat, w miesiącach i latach wraz z możliwością warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary.

nia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów, co do których orzeczono zakaz, gdyż nie mogą wykonywać swoich dotychczasowych czynności.

Z drugiej strony, orzeczenie w niektórych wypadkach kary określonego zakazu nawet na bardzo krótki okres może działać powściągliwie i odstraszać na sprawców oraz powstrzymać ich od popełniania przestępstw w przyszłości. Przy orzekaniu kary zakazu szkodliwy jest nadmiar represji, mogący przejawiać się w orzeczeniu kary na czas niepotrzebnie długi, gdyż może to oznaczać zerwanie przez skazanego z dotychczasowym zajęciem zawodowym i wywołać daleko idące, zbyt surowe następstwa.

Z tych samych względów celowe byłoby orzekać kary dodatkowe przewidziane w art. 38 pkt 3 i 4 k.k. nie w latach, ale w miesiącach i latach, oraz stworzenie możliwości warunkowego zawieszenia ich wykonania.

Ponadto wydaje się, że kara zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów w postaci fakultatywnej powinna również podlegać warunkowemu zawieszeniu wykonania. Dobrodziejstwo to można by stosować wówczas, gdy zdarzenie przestępne ma charakter przypadkowy, jego skutki są niewielkie, osobowość skazanego, jego dotychczasowy tryb życia i sposób prowadzenia pojazdów zasługują na uznanie, prowadzenie pojazdów jest źródłem utrzymania, a stopień naruszenia zasad bezpieczeństwa ruchu nie jest rażący.³⁴

Warunkowe zawieszenie obejmowałoby kary dodatkowe wymierzone w granicach dolnego ustawowego zagrożenia (nie przekraczających 2 lat). Szczególnie uzasadnione wydaje się warunkowe zawieszenie wykonania kar dodatkowych łącznie z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności.

Wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kar dodatkowych wymienionych w art. 38 pkt 3 i 4 k.k. jest celowe i ze wszech miar uzasadnione. Kary zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu i prowadzenia określonej działalności odrywają skazanego od normalnego życia człowieka pracy, utrudniają mu adaptację w środowisku, w którym ongiś żył i pracował, rzutują niekorzystnie na sytuację majątkową i rodzinną, a także utrudniają godziwe zdobywanie środków utrzymania. Zdarza się, że w toku odbywania omawianych kar dodatkowych osoby na nie skazane przechodzą swojego rodzaju kryzys psychiczny, nie pracują zawodowo, a z

³⁴ Por. głos w dyskusji A. Bachracha na konferencji naukowej zorganizowanej przez Komitet Nauk Prawnych PAN w dniach 4-6 maja 1970 r. w Warszawie pn.: „Problemy nowego prawa karnego”, Ossolineum 1973, s. 110. Na temat warunkowego zawieszenia wykonania kar dodatkowych szeroko wypowiedział się już M. Leonien: Warunkowe zawieszenie wykonania kary — Podstawy stosowania, Warszawa 1961, s. 68-80.

czasem przechodzą na pasożytniczy tryb życia, który — jak wiadomo — jest istotnym czynnikiem kryminogennym.³⁵

Warunkowe zawieszenie tych kar mogłoby wpłynąć dodatnio na ukształtowanie postaw skazanych, a zwłaszcza na ich stosunek do pracy.

Na dużą uwagę zasługuje instytucja prawna samoistnej kary dodatkowej przewidziana w art. 55 k.k., gdyż jest to instytucja nowo wprowadzona przez k.k. i zupełnie nie doceniana w praktyce sądowej. Zgodnie z treścią art. 55 k.k., dopuszczalne jest samoistne wymierzenie następujących kar dodatkowych utraty praw: pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych, zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów. Ponadto na podstawie tego przepisu dopuszczalne jest jeszcze wymierzenie — jako samoistnej kary dodatkowej — przepadku rzeczy.

Częstotliwość orzekania kar dodatkowych jako kar samoistnych na podstawie art. 55 k.k. przedstawia się następująco:

Rok	1970	1973	1976	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Liczba skazań	46	6	73	212	417	258	306	412	302	97

Przytoczone dane statystyczne wskazują, że instytucja samoistnej kary dodatkowej nie odgrywa znaczącej roli w praktyce sądowej, stosowanie zaś kar dodatkowych utraty praw jako kar samoistnych jest niezmiernie rzadkie.³⁶

W doktrynie wskazano już, że przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w wielu czynnikach. Wymieniono już wadliwości konstrukcyjne art. 55 k.k. i jego brak harmonii z art. 54 k.k.,³⁷ oportunistyczny sędziowski charakterystyczny przy wprowadzaniu nowych instancji lub środków karnych,³⁸ niewłaściwy dobór kar dodatkowych, które mają być orzekane jako kary samoistne, oraz ograniczony ich wybór.³⁹

³⁵ Por. R. Gassin: op. cit., s. 257; M. Szerer, S. Pławski: op. cit., s. 332 i n.

³⁶ W podanej statystyce dominują skazania na samoistną karę przepadku rzeczy na podstawie przepisów u.k.s. Por. A. Staczyńska: Samoistna kara dodatkowa w orzecznictwie sądowym, „Nowe Prawo” 1979, nr 3, s. 55 i n.

³⁷ A. Tobis: Samoistna kara dodatkowa, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1973, nr 3, s. 24–26.

³⁸ A. Tobis: op. cit., s. 23; Z. Sienkiewicz: Z problematyki samoistnej kary dodatkowej, „Przegląd Prawa i Administracji” 1982, s. 120.

³⁹ Zastrzeżenia dotyczą przede wszystkim celowości orzekania — jako samoistnych kar dodatkowych — pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych i przepadku rzeczy. Zob. A. Tobis: op. cit., s. 30–31; Z. Sienkiewicz: op. cit., s. 124.

Niezależnie od wymienionych przyczyn zbyt wąskiego stosowania kar dodatkowych jako kar samoistnych wysuwa się na czoło — moim zdaniem — istniejące w praktyce wymiaru sprawiedliwości tendencje do orzekania kar dotkliwych, surowych (kara pozbawienia wolności, grzywna, konfiskata mienia), co do których panuje mit o dużej skuteczności w zwalczaniu wszelkiej, nawet drobnej przestępczości. Przy szerokim stosowaniu surowych, tradycyjnych kar nie ma już miejsca na orzekanie samoistnych kar dodatkowych, które w systemie środków penalnych uważa się — niezbyt słusznie — za kary najłagodniejsze.

Rysuje się jednak możliwość szerszego stosowania kar dodatkowych samoistnych i przydzielenia im ważniejszej roli w zwalczaniu zwłaszcza drobnej przestępczości. Otóż art. 1 pkt 10 ustawy z 10.V.1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U. Nr 23, poz. 100) zmodyfikował treść art. 54 § 1 k.k. tak, że istnieje możliwość zastąpienia kary pozbawienia wolności, która w sankcji przepisu przewidziana jest jako kara jedyna, karą ograniczenia wolności lub grzywny, jeżeli dolna granica zagrożenia ustawowego nie jest wyższa niż 3 miesiące pozbawienia wolności, a wymierzona kara nie była-by surowsza niż 1 rok (dotychczas — 6 miesięcy).

Zgodnie z treścią art. 55 k.k. sąd może poprzestać na orzeczeniu kary dodatkowej samoistnej, m.in. w wypadkach określonych w art. 54 § 1 k.k., jeżeli zachodzą warunki jej orzeczenia i jeżeli zostaną w ten sposób osiągnięte cele kary. Nowelizacja ta stwarza o wiele większe możliwości orzekania kar dodatkowych samoistnych.

Inny jeszcze argument przemawia za możliwością aktywniejszego orzekania kar dodatkowych samoistnych. Wiąże się on z wykładnią treści art. 54 § 1 k.k. na podstawie orzecznictwa Sądu Najwyższego. Do niedawna Sąd Najwyższy reprezentował pogląd, że nie jest dopuszczalne stosowanie samoistnej kary dodatkowej wtedy, gdy przestępstwo zagrożone jest karą kumulatywną umożliwiającą łączne wymierzenie dwóch kar zasadniczych (pozbawienia wolności i grzywny).⁴⁰

W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 15.IV.1986 r. VI KZP 55/86 Sąd Najwyższy odstąpił od dotychczasowego stanowiska i orzekł, że „art. 54 § 1 k.k. może mieć zastosowanie także wtedy, gdy obok kary pozbawienia wolności określonej w tym przepisie przestępstwo zagrożone jest obligatoryjną grzywną.”⁴¹ Uchwała ta nie powinna — wydaje się — pozos-

⁴⁰ Uchwała SN z dn. 15.IV.1971 r. VI KZP 83/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 82; wyrok SN z dn. 23.II.1971 r. V KRN 22/71, OSNKW 1971, nr 7—8, poz. 109.

⁴¹ OSNKW 1986, nr 9—10, poz. 64.

tać bez pozytywnego wpływu na praktykę sądowego stosowania art. 55 k.k.

Jakkolwiek k.k. określa zasady wymierzania kar dodatkowych utraty praw, to jednak brak w k.k. przepisu, który na wzór art. 52 § 3 zdanie ostatnie d.k.k. normowałby instytucję przywrócenia skazanemu utraconych praw po odbyciu kary dodatkowej. Problematyka odzyskania przez skazanego utraconych praw jest doniosła, jeżeli chodzi o przestrzeganie wolności, praw i swobód obywatelskich, dlatego też powinna być precyzyjnie uregulowana w k.k.⁴²

*

Głos w dyskusji nad referatem zabrali: Kazimierz Łojewski, Henryk Nowogródzki, Jerzy Kulesza (referent), Czesław Jaworski, Marek Maciejko, Tomasz Majewski.

⁴² Problematykę tę omówilem w odrębnej publikacji pt.: *Problemy odbycia kar dodatkowych przewidzianych w art. 38 pkt 1-4 k.k., op. cit., s. 40-51.*

*

KAZIMIERZ OSTROWSKI

MINIMALNA OBRONA OBLIGATORYJNA W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Przepis art. 70 § 1 k.p.k. ustanawia w „postępowaniu karnym”, a więc również w postępowaniu przygotowawczym, obronę obligatoryjną (obowiązkową), określaną także jako „niezbędną”, dla podejrzanego, jeżeli jest głuchy, niemy lub niewidomy albo jeżeli zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności, a więc dla takich podejrzanych, co do których powstaje domniemanie, że sami nie potrafią należycie bronić się ze względu na upośledzenie w zakresie możliwości obrony wynikające z właściwości fizycznych lub psychicznych, uniemożliwiających lub utrudniających tym podejrzany własną, sprawną obronę materialną.¹ Trafnie zwraca tu uwagę S. Waltoś, że kryterium „zagwarantowania udziału obrońcy we wszystkich tych sprawach, w których oskarżony dotknięty jest defektami fizycznymi lub psychicznymi, uniemożliwiającymi mu sprawną obronę”, nie zostało w kodeksie postępowania karnego konsekwentnie uwzględnione, „uderza bowiem brak obligatoryjnego obrońcy oskarżonych nie władających językiem polskim (tłumacz nie zastąpi nigdy obrońcy)”.²

¹ Siewierski M.: *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1971, s. 107; Cieślak M.: *Polska procedura karna*, Warszawa 1985, s. 379-380.

² Waltoś S.: *Proces karny*, Warszawa, s. 380.